

Tóbiás László: Néprajzos szemmel idősgondozókról

Recenzió

Turai Tünde (2018) Hierarchiák fogságában. Kelet- és közép-európai nők a globális idősgondozói ellátórendszerben. Balassi Kiadó – MTA BTK, Budapest.
ISBN 978-963-456-037-1 c. könyvről

Evidenciának, műveltségi alapvetésnek mondhatjuk, hogy a szociális szakemberképzések fejlesztői a társtudományok között számon tartják a néprajzot/kulturális antropológiát. Így a szociális munka szak (bolognai) kreditrendszerben való újraalapításakor is bekerült a választható tárgyak közé. Arról kevesebbet tudunk, hogy a tényleges képzési gyakorlatban hol és miként szerepelt. Valószínűsíthetjük, hogy azokon az egyetemeken, ahol párhuzamosan fut szociális és antropológiai képzés, szervezetszerűbb az együttműködés, de bizonyára nem a győri tanítóképző (ma Széchenyi Egyetem Apáczai Kar) az egyetlen, ahol van néprajzos oktató, akit a szociális szakos hallgatók is megtalálnak. A szociálismunkás-képzésben oktatók között minden bizonnyal a szekszárdi Nagy Janka Teodóra kutatói életművében a legerősebb az antropológiai vonal. A professzornő jogi és etnográfiai végzettséggel is bír, kutatásai jó része jogi néphagyományokkal foglalkozik, a szociális gondoskodás története területén is. Menekülttáborokban már az ezredforduló előtti években is végeztek antropológusok, illetve ilyen szakos egyetemisták segítő tevékenységet, amit szociális munkának neveztek, de legfeljebb mutatóban akadt közöttük olyan, aki mindkét szakmában/tudományban képzett volt. Romatelepeken végzett antropológiai kutatások foglalkoznak szociális kérdésekkel, de nem lépnek át a szociális segítségbe. Farkas Zsuzsa az Eger-Felnémet Béke utcai cigánytelepről készített szociálpolitikai PhD-értekezésében használ antropológiai eszközöket.

A 2007-es győri szociálismunka-képzési szimpózium valóban nemzetközi közönsége is rácsodálkozott egy finn hallgatói projekt bemutatására. Kevéssel előbb jelentek meg azok a telefonok, melyekbe már építettek kamerát. Ilyen eszközeikkel fotózták a hallgatók idősotthonok apartmanjainak „ikonosztázait”. Antropológiai eszközökkel elemezték, milyen támpontok nyerhetők az idős emberek gondozásához azokból a képekből, amiket életútjukból utolsó lakóhelyük falára kitétek.

A magyarországi nagyközönség látóterébe Korniss Péter 2017–18-as Nemzeti Galériában megrendezett kiállítása hajította be a Budapesten élő, dolgozó házvezető, ápoló erdélyi asszonyok témáját. A Várfook Galéria honlapján 2020-ban is elérhető „A városban” című „beállított fotókból” álló sorozat a kép nyelvén, szöveg nélkül beszél. Azonos minőségűek Gyáni Gábornak a cselédség témáit bemutató történelmi tanulmányai.

És most kezünkbe vehetjük Turai Tünde nagyszerű munkáját. Tegyük ezt!

Turai Tünde Erdély szülötte, Kolozsváron szerezte diplomáit, magyar-néprajz alapszakon, illetve etno- és szociolingvisztika mesterszakon, PhD-fokozatát Budapesten. Könyvében felsorolja mindazokat az ösztöndíjakat, melyek lehetővé tették munkáját, de nem említi meg, hogy 2006-tól az MTA Néprajzi Kutatóintézete munkatársa. Pedig a kötet annak is bizonyítéka, hogy ilyen léptékű kutatómunkát kizárólag tudományos kutatóintézeti háttérrel lehet végezni, pályázatok, ösztöndíjak esetlegességei mellett legalább minimális egzisztenciális biztonságra van szükség évtizedes munkához, és ahhoz, hogy az eredmény szabadon hozzáférhető az interneten. A kéziratot 2018 nyarán zárta a szerző, a könyv híre éppen azokban a napokban kelt szárnyra, amikor 2019 őszén – a Bölcsészettudományi Kutatóintézet részeként – a Néprajztudományi Intézetet is kiemelték az Akadémia sáncai mögül.

A kötet lenyűgöző mennyiségű nemzetközi irodalomra támaszkodik, mind a fejezetek bevezetésében, mind a szöveg közben. Így a munka alkalmas arra, hogy a témával foglalkozni kívánók, újabb kutatók, hallgatók elindulását segítse. Az 1960-as években jelentek meg Fülöp-szigetéről asszonyok a nyugati világban a „globalizáció szolgálói” szerepében, és rövidesen vizsgálatok tárgyává vált sok jelenség, sok tudomány megközelítésében. Esettanulmányok, módszertani munkák, elemzések, elméletek, tehát a teljes tudományos műfajgazdagság megszületett, interdiszciplináris megközelítésben is. Mindez létezett a kilencvenes évek kezdetén, amikor a kelet- és közép-európai országok korábbi politikai rendszerei és gazdaságai összeomlottak, de a határok átjárhatóvá váltak, így előbb férfiak, majd nők is áramolhattak szét, megélhetést keresve. „...az „új szolgálók” nem egy rendszer (globális munkaerőpiac) áldozatai és nem is egyéni aktivitásuk (ágens) következményeinek az elszenvedői, hanem e kettő interakciójából kinövő tendencia szereplői (Lutz 2011)” – adja meg megközelítése alapjait Turai Tünde. Ez a megközelítés nagyon termékenynek bizonyult: sok (rész)jelenség, illetve annak irodalma, elméletei alapján holisztikus monográfia született.

Az irodalomkutatás mellett az interjúkészítés és a megfigyelés voltak a saját kutatás módszerei. Tapasztalatom szerint a szociális professzió eszköztárának nem erőssége Magyarországon a megfigyelés, sem a gyakorlatban, sem a kutatásban. A pedagógia mellett az antropológia is kínálna inspiráló módszertani tudásokat a szociális professzió számára, ezért is ajánlom a kötetet szociális szakemberek figyelmébe. Egyáltalán, maga a kutatás alapvető módszertani megközelítése, a *több színterű etnográfia* elgondolkodtató a szociális professzió számára, hiszen a munka tárgyát képező jelenségek gyakran a mi esetünkben sem egy lokalitáshoz kötődnek, sokkal inkább folyamatok összefüggései.

Turai Tünde interjúit kárpátaljai, csángó, erdélyi, szerbiai és magyarországi magyar, illetve román gondozókkal, ezek hozzátartozóival, illetve magyarországi, németországi, ausztriai, svájci, olasz, izraeli és Egyesült Államok-béli munkaadókkal készítette. Magyarország azért különleges, mert ide érkeznek is és innen indulnak is gondozók. Ez lehetőséget ad azon elméletek vizsgálatára is, melyek szerint a kibocsátó országok gazdasági ereje alapvetően meghatározó a szolgálói viszonyok formálódásában – ezt igazolja annak az Olaszországban talált interjúalanynak az esete, akinek a férje Kárpátalján orvos. A szerző nyelvtudásai lehetővé tették, hogy a témát nagyon tág térben vizsgálhassa önmaga által készített interjúkkal – etno- és szociolingvisztikai felkészültségét a terepmunkában és az elemzésben is hasznosította.

A szociális professzió gyakorlói számára, (nem csak segítő szakemberekként, de úgy is, mint társadalomtudományi érdeklődésű és műveltségű emberekként) is számtalan irányban gondolatébresztő a kötet. Elfogadva az emberek egyszemélyes csoportként való értelmezésének gondolatát és mindenkit kísérletezőnek, a kihívások válaszait keresőnek (is) tekintve, különösen érdekes tendenciákat láthatunk kirajzolódni, ha még oly halványan is. Ilyen például a transznacionális család jelensége – már-már tankönyvi példa a tízgyermekes csángó család, aminek három gyereke van Romániában, a többiek több országban, és szinte állandó mozgásban. Visszatérően szerepelnek a család és funkciói narratívái, a vér szerint összetartozókat nézve, és azokat, melyekben a bentlakó gondozók éppen élnek. Külön tárgyalt témakört képez a kapcsolattartás, technikai eszközeivel, azok használati módjaival. A hatalom kérdései több formában is megjelennek: gender megközelítésben, aztán a kibocsátó országok erőssorrendje szerepeket és viszonyokat meghatározó erejével, de a másik oldalról is, amikor a gondozott él meg alávetettséget, és a kibocsátó terület alapján azonosított különbségeket a gondozók viselkedésében. Nagyon komplexek és elgondolkodtatóak azok az elméleti megközelítések, melyek úgy látják, hogy a migráns gondozók alkalmazásával a gondozás megőrzi a női nemhez való kötöttségét, csak éppen az erősebb gazdaságú országok asszonyai ki tudják ezt szervezni. Saját nemi emancipációjukat migráns gondozók alkalmazása teszi lehetővé.

Az ápolási munka áruvá válása, beárazása több olyan irányba is megnyitja a gondolkodást, melyek a szociális professzió, szociálpolitika szempontjából is érdekesek. A migráns ápolókra vonatkozó szabályok és azok alakulása országoként különböző. Talán jellemző, hogy adminisztratív szabályozással vagy éppen az illegalitásban tartással erősen kontrollálják az államok ezt a tevékenységet, állampolgári vagy társadalombiztosítási befogadást nem kínálnak, mégis – évtizedes perspektívában – szabályozottabbakká válnak a viszonyok, a gondozási szolgáltatások munkaként való elismerése erősödik. Kérdés, hogy ez milyen határokon átnyúló tendenciákat generál, például a családtagjaikat otthon ápoló magyarországi emberek javára. Egy másik igen komplex gondolatkörhöz vezet, hogy érdemi összegű társadalmi alapjövedelem bevezetése és a heti munkaidő rövidülése, továbbá a munka, illetve a család intézményének átalakulása, különösen ezek együttes hatása miként fogja megváltoztatni az emberek gondozási szükségleteinek kielégítését a családokban, illetve mint munkát ezek metszetében is. Turai Tünde nem tárgyal ilyen témákat, de könyve sok továbbgondolásra kínál lehetőséget ezekben az irányokban is. Szociális szakembereknek tehát különösen ajánlom ezt a nagy tudományos teljesítményt mutató munkát, ami egy sor olyan kérdéssel foglalkozik, amivel a szociális professzió is, a könyv olvasása talán új értelmezéseket is nyithat számunkra.

A könyv megjelenésének helye: <http://real.mtak.hu/90251/2/Turaimtmt.pdf>